

DSO/MZ

**DE GROTE
OF
ST. JACOBS KERK**

**EEN
HISTORISCHE
RONDWANDELING**

Het gebouw

Reeds in de 13de eeuw was er ter plaatse van de huidige Grote Kerk een kleine kapel, als bijkerk van de parochie te Monster. Waarschijnlijk in 1276 werd deze kapel een zelfstandige parochiekerk, waarna rond het midden van de 14de eeuw een groter kerkgebouw verrees. De huidige St. Jacobskerk dateert in wezen uit de 15de eeuw: de zeshoekige toren werd gebouwd tussen 1420 en 1424, het schip met zijn brede zijkapellen die even hoog zijn als de middenbeuk en evenals deze door houten tongewelven overdekt worden, was gereed in 1456 en het koor kwam tot stand rond 1492. Na een grote brand in 1539 werden kerk en toren in dezelfde vorm hersteld. De toren kreeg een nieuwe bekroning in vroege renaissancestijl.

De uitwendige verschijning van het bouwwerk wordt gekarakteriseerd door drie delen: de merkwaardige, zeshoekige toren, het schip met zijn reeks sobere puntgevels en het hoge, rijzige koor met zijn omgang en torentje op het dak. Inwendig is er een markante tegenstelling: Het weidse schip, geheel met houten tongewelven overdekt en rustend op drie zware zuilen aan weerskanten,

De Grote Kerk vanuit de lucht, 1972

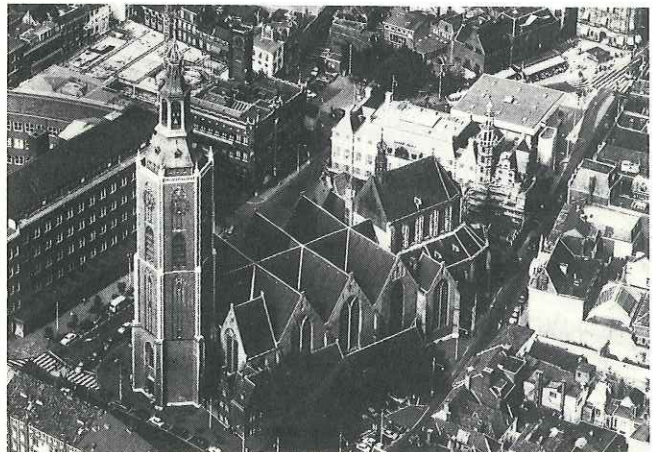

Foto omslag:
De Grote Kerk vanaf de Grote Markt, 1761

waarop aan de noord- en zuidzijde drie brede kapellen van gelijke hoogte als de middenbeuk aansluiten, vormt een boeiend contrast met het veel hogere koor, dat een prachtig voorbeeld is van de z.g. Brabantse late gotiek met o.a. zijn slanke pijlers, voorzien van kapitelen met dubbele bladkransen. De lichtbeuk van het koor is eveneens in hout overwelfd; het wordt omgeven door een kooromgang die stenen stergewelven draagt. In de hoeken tussen het koor en het schip bevinden zich zijkapellen die door houten tongewelven overdekt worden. De beschieting (bekleding) en de beschildering van de houten gewelven in het schip zijn bij restauraties in de 19de en 20ste eeuw aangebracht. Voordien was de houtconstructie van de gewelven vanuit de kerk zichtbaar. Het houten gewelf over het midden-gedeelte van het koor dateert van de restauratie uit 1912-1920.

Gedurende de 19de en de 20ste eeuw is de kerk vier maal gerestaureerd. Van deze herstellingen zijn de laatste twee de belangrijkste: in 1912-1920 vond een restauratie plaats onder supervisie van de bekende bouwmeester P.J.H. Cuypers en in 1951-1962 ging de kerk wederom in de steigers, dit maal onder leiding van de architect Ph. Bolt. De toren, waarvan de renaissance bovenbouw in 1861 was vervangen door een gietijzeren spits in neogotische stijl, werd in 1956 van een nieuwe bekroning voorzien, die een vrije navolging is van de 16de-eeuwse. De toren is 92,5 m hoog en wordt bekroond door een ooievaar in plaats van een haan. Bij de laatste restauratie werd het interieur van de kerk aangepast aan de toenmaals geldende liturgische inzichten. De preekstoel werd van zijn oorspronkelijke plaats tegen een der zuidelijke schip-zuilen overgebracht naar de zuidelijke pijler bij de ingang van het koor. De 19de-eeuwse banken die carrévormig om de kansel waren geplaatst, verving men door stoeltjes, gericht naar het koor, het schip kreeg een naar het koor aflopende vloer. Het 18de-eeuwse koorhek werd verwijderd en in gedeelten elders in de kerk opgesteld.

Rondgang door de kerk

1 In de tweede travee van de zuidelijke zijbeuk en er tegenover in de noordelijke hangen de wapenborden van de Gulden Vlies ridders, die herinneren aan het negende kapittel van deze orde, op 2 mei 1456 door Philips van Bourgondië in de Sint Jacobskerk bijeengeroepen.

De borden, waarop de wapens der edelen, zijn gevat in een renaissance omlijsting met baluster-zuiltjes tussen de panelen. De oostelijke twee panelen aan iedere zijde vertonen het embleem van de orde en het jaartal 1456. Tijdens de grote brand van 1539 zijn de oorspronkelijke omlijstingen verloren gegaan, terwijl de panelen waarschijnlijk bewaard bleven.

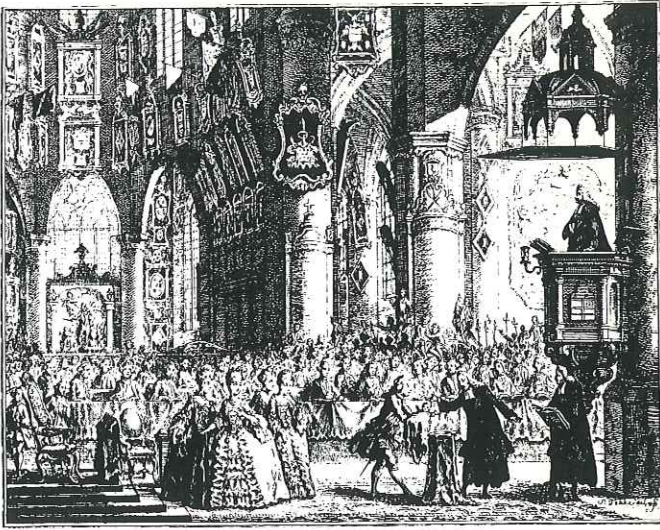
2 Het grafmonument voor Philips Landgraaf van Hessen Philipsthal, in de zuidwestelijke hoek van het zuiderdwarschip, werd na zijn dood (1721) opgericht door zijn gemalin Catharina Amalia van Solms Laubach. Het is ontworpen door Daniël Marot, die in Den Haag ook verscheidene huizen en interieurs op zijn naam heeft staan.

Op een hardstenen sokkel staat de zwart marmere tombe met het grafschrift. Hierop het liggende, witte marmeren beeld van de graaf, in volle wapenrusting, omgeven door krijgsattributen, met zijn treurende weduwe, wier beeld de driehoekige compositie bekroont. Het geheel is omgeven door een nis met forse voluutvormige contouren, bekroond door leeuwen met een wapenschild.

3 In het zuidelijke dwarschipvenster bevindt zich een in 1929 door Max Nauta vervaardigd gebrandschilderd raam, dat herinnert aan Jan de Bakker, die in 1525 door de Inquisitie ter dood werd gebracht.

4 Tegen de zuidelijke muur van het zuiderdwarschip is bevestigd de met een gebroken fronton en het familiewapen bekroonde epitaaf van Barbara van Panhuys, overleden in 1638.

De doop van Koning Willem I, 1772

5 De eikenhouten preekstoel tegen de zuidoostelijke kruisingspijler werd in 1550 gemaakt naar het voorbeeld van de twee jaar tevoren voltooide kansel in de Oude Kerk te Delft. Beide behoren tot de belangrijkste voortbrengselen van renaissance-houtsnijkunst in ons land.

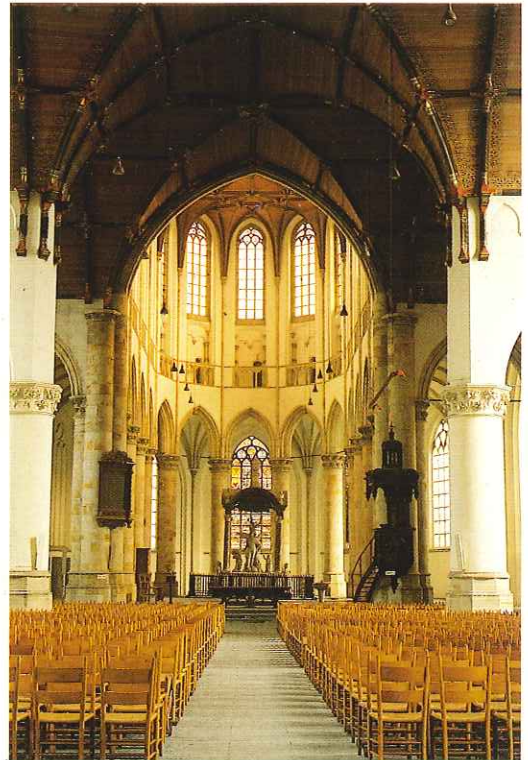
De voet van de Haagse preekstoel vertoont een typisch renaissance-motief, namelijk voluten in de vorm van in banden gekluisterde vrouwelijke wezens met bokspoten. De kuip is in navolging van het Delftse voorbeeld versierd met zogenaamde 'inkijkgens', reliëfvoorstellingen van de vier Evangelisten en de prediking van Johannes de Doper, die zich door toepassing van een vals perspectief aan het eind van lange, doch in werkelijkheid slechts enkele centimeters diepe galerijen schijnen te bevinden.

Op de hoeken korinthische zuiltjes, onderaan versierd met hermen, menselijke figuren, die van onderen in een zuil overgaan. Op het rugbeschoot Mozes met de Wetstafelen. De overhuiving heeft frontons met koppen en een bekronerd koepeltje.

6 In de zuidelijke kooromgang hangt tegen de vierde koorzuil van het westen uit de epitaaf voor de in 1620 overleden Maria Magdalena Maurier, en haar echtgenoot de Franse gezant Benjamin Aubery Maurier. Het monument bestaat uit een zwart marmeren grafplaat met inscriptie binnen een omlijsting van gekleurd marmer met kwab-ornament.

7 Tegen de zuidelijke wand van de kooromgang, ongeveer tegenover de epitaaf voor Maurier, het eenvoudige marmeren gedenkteken voor Johannes Joachim van Rustorf, geheimraad van de Paltz, overleden in 1640. Een segmentvormig fronton met wapen bekroont de epitaaf.

Het interieur richting koor, 1981

8 Van de gebrandschilderde ramen, die de kerk in vroeger eeuwen bezeten heeft, zijn er twee bewaard gebleven, zij het ingrijpend gerestaureerd. Een daarvan is aangebracht in het meest oostelijke venster van de kooromgang, in de as van de kerk. Het is een schenking van keizer Karel V, die op deze wijze bijdroeg in het herstel van het bedehuis na de grote brand van 1539. In 1547 werd het geplaatst.

De keizer is in het raam uitgebeeld, terwijl hij het Christuskind op Maria's schoot aanbidt. Een klassiek bouwwerk met triomfboog en zuilen vormt de achtergrond. Dit raam wordt evenals het andere historische glas in de Sint Jacobskerk toegeschreven aan Dirk Crabeth, die met zijn broer Wouter de belangrijkste ramen in de Goudse Sint Jan gemaakt heeft.

Toen het Karel V-raam in de loop der eeuwen ernstig beschadigd was, heeft men het in het begin der 19de eeuw hersteld door de ontbrekende fragmenten aan te vullen met gedeelten uit het andere Crabethraam. Een zorgvuldige restauratie in 1914 door het atelier Schouten te Delft bracht het glas zoveel mogelijk in zijn oorspronkelijke gedaante terug. De onderste twaalf vakken zijn bij die herstelling toegevoegd.

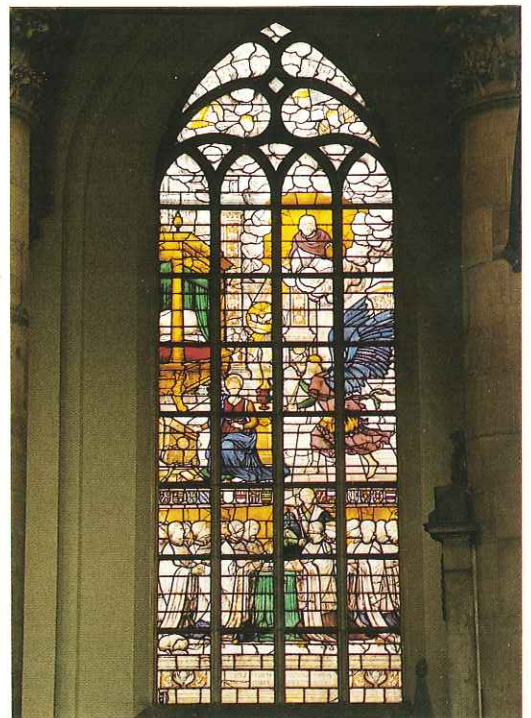
Onder het Karel V-raam bevindt zich een eenvoudige gedenksteen uit 1857 met het opschrift 'Grafplaats van Constantyn en Christiaan Huygens'. In de nabijheid van deze steen is hun grafkelder, waarin zij respectievelijk in 1687 en 1695 werden bijgezet.

9 In de derde travee van de noordelijke kooromgang van het westen uit, tegen de muur het monument voor Cornelis Nobelaer, Heer van Grisoirt en zijn gemalin Anna van der Wiele. Dit uit 1617 daterende gedenkteken, in de stijl van Hendrick de Keyser, bestaat uit een zandstenen poortje met beeldhouwde omlijsting, waarboven een opzetstuk met grafschrift, geflankeerd door voluten. Een gebroken fronton met obelisk bekroont het geheel.

Boven dit monument het tweede Crabethraam, geschonken in 1541 door de kanunniken van Maria ten Hove, de kapel op het Binnenhof en voorstellend de Boödschap van de Engel Gabriël aan Maria, terwijl God de Vader vanuit de wolken toeziet. Maria zit aan een lessenaar voor een in rijke renaissancevormen uitgevoerd hemelbed, de engel snelt op haar toe en de Heilige Geest vliegt in de gedaante van een duif boven haar. In de onderste panelen de portretten van de kanunniken in de liturgische gewaden.

Ook dit raam, waarvan men in de vorige eeuw de overgebleven fragmenten met de resten van het Karel V-raam tot één nieuw glasvenster verenigde, werd in 1916 door de glazenier Jan Schouten gerestaureerd en aangevuld.

Het raam van de kanunniken van Maria ten Hove, foto uit 1981

10 Tegen de vierde zuil aan de noordzijde van het koor de epitaaf voor Theodorus Graswinckel Jz, overleden te Mechelen in 1666, in 1670 door Rombout Verhulst vervaardigd. De epitaaf bestaat uit een zwart marmeren grafplaat binnen een geprofileerde omlijsting van wit marmer met het familiewapen. Op het hoofdstel het portret van deze beroemde rechtsgeleerde in een medaillon.

De beide kapellen aan de noord- en de zuidkant van de kooromgang worden afgesloten door een gedeelte van het in 1770 geplaatste, smeedijzeren koorhek, dat tot de recente restauratie het koor van het schip afscheidde en bij die gelegenheid verwijderd werd.

11 In de noordelijke kapel, oudtijds aan O.L. Vrouw gewijd, tegen de oostwand een groot epitaaf voor de familie Van Hogendorp in een hardstenen omlijsting in vroege Lodewijk XV-stijl, bekroond door het familiewapen. Blijkens het uitvoerige opschrift zijn in de grafkelder onder deze kapel van 1632 tot 1785 leden van dit geslacht bijgezet.

12 Het wapenbord van Philips van Bourgondië, oorspronkelijk met de andere wapenborden der Gulden Vlies ridders in het koor, hangt sinds 1878 tegen de noordelijke kruisingspijler bij de ingang van het koor. De in hout gesneden omlijsting, evenals bij de andere wapenborden na de brand van 1539 gemaakt, is een prachtig voorbeeld van vroege renaissance-sculptuur. Zuiltjes aan weerszijden van het geschilderde paneel dragen een hoofdstel met fronton en alle onderdelen zijn versierd met verfijnd snijwerk, waarin vrijwel de gehele rijkdom aan renaissance-motieven als acanthusranken, engelenfiguurtjes, maskers en dolfijnen is toegepast.

13 In het koor ter plaatse van het vroegere hoogaltaar het imposante grafmonument voor admiraal Jacob van Wassenaer Obdam, die sneuvelde in de zeeslag bij Lowestoft in 1665. Het praal-

graf, uitgevoerd naar ontwerpen van de Haagse schilder Cornelis Monincs door Bartholomeus Eggers, kwam gereed in 1667. Op een hoog basement onder een door vier zuilen gedragen baldakijn het wit marmeren beeld van de vlootvoogd, in wapenrusting, geflankeerd door een schildknaap en twee kinderfiguurtjes. Er achter een bazuinblazende Faam, gezeten op een adelaar.

Tegen drie zijden van het basement reliëfs, voorstellend de zeeslagen van de vlootvoogd en op de vier hoeken marmeren allegorische vrouwenfiguren, de Kracht, de Wijsheid, de Waakzaamheid en de Trouw. De signatuur van de beeldhouwer rechts onder het staande beeld van de admiraal.

14 Tegen de gevel van het noorderdwarsschip het magistraatsgestoelte, een rijk voorbeeld van barokke houtsculptuur, waarvan de overhuiving gedragen wordt door fijn gesneden consoles en vruchtentrossen, volgens een datering in een der panelen vervaardigd in 1647. Het linker deel is een uitbreiding uit 1884, waarbij de oorspronkelijke stijl nauwkeurig werd nagevolgd.

Boven deze regeringsbank in de muur het grafmonument van Barbara Duyck, overleden in 1628. Ook deze epitaaf vertoont evenals die voor Cornelis Nobelaer de invloed van de stijl van H. de Keyser.

15 Aan het einde van de noordelijke zijbeuk in de westmuur de gaaf bewaarde hardstenen grafzerk van Gherard van Randenrode van der Aa, daterend van 1600 en vroeger op het hoogkoor naast het praalgraf van Van Wassenaer Obdam.

In 1795, toen de patriotten de familiewapens van de zerken verwijderden, bleef deze zerk onbeschadigd doordat de nakomelingen zo listig waren haar om te keren. De overledene is liggend op de zerk uitgebeeld, gekleed in volle wapenrusting. Hierboven zijn wapen, omgeven door acanthusbladeren en bekroond met een helm, te weerszijden zijn acht kwartieren.

De kerk bezit een groot aantal grafzerken, voorna-

melijk uit de 17de eeuw, die liggen in de zijbeuken en vooral in de kooromgang. In de zijbeuken en in het zuidelijk dwarschip hangt een zestal houten tekstborden, uitgevoerd in renaissancevormen en waarschijnlijk daterend uit 1591. Deze borden bevatten de tekst van Deuteronomium 28, 1-31 (toespraak van Mozes).

Het in 1882 door de Utrechtse orgelbouwer J.Fr. Witte vervaardigde orgel tegen de westelijke wand van het schip is in 1971 vervangen door een nieuw instrument, gebouwd door de firma Metzler und Söhne te Dietikon-Zürich. De in historiserende, op de barok geïnspireerde stijl gebouwde kas rust op een galerij die gedragen wordt door composiete zuilen (zuilen waarvan het kapiteel een combinatie te zien geeft van de Ionische en de Korinthische orde) van gemarmerd hout.

16 Tegen de tweede travee van het schip aan de zuidzijde bevindt zich de 15de-eeuwse kapel van de familie Van Assendelft, een langwerpige ruimte, overdekt door stenen kruisgewelven. Het grafmonument, in de noordoostelijke hoek naast de ingang, is beeldhouwd in renaissancestijl na de brand van 1539.

In een boogvormige nis staat de hardstenen tombe, waarop de beschadigde beelden van de Heer van Assendelft (†1486) en zijn gemalin Beatrix van Daelem (†1492), in albast gehouwen. In de door albasten zuiltjes geflankeerde nis boven de tombe het familiewapen, omgeven door acanthusranken, tegen de zijkanten van de nis hun zestien kwartieren.

Zowel in opbouw als in kwaliteit der figuren vertoont het gedenkteken grote overeenkomst met het monument van Frederik van Renesse en Anna van Hamelen in de Grote Kerk te Breda uit de zelfde tijd.

Het Haagse monument is in 1963, gelijktijdig met de kapel gerestaureerd. Opmerkelijk in de Van Assendelftkapel zijn voorts drie memoriestenen

(1494, 1530 en 1583) voor leden van de familie Van Assendelft en een hoge, gesneden schouwboezem in Lodewijk XV-stijl (uit 1760) aangebracht bij de inrichting tot kerkeradskamer.

Het schoorsteenstuk, dat niet bij de schouw behoort, is afkomstig uit het Haags Gemeentemuseum. Het stelt de Vlucht naar Egypte voor en is geschilderd door de Vlaamse schilder Thomas Willeboirts, ook genoemd Bosschaert, die leefde van 1614-1654. Oorspronkelijk maakte het deel uit van een schoorsteenmantel in de Burgemeesterskamer van de Sebastiaansdoelen. In de Assendelftkapel staat ook nog een kabinetorgel uit ca. 1770 in Lodewijk XV stijl, dat met beelden is bekroond.

In de toren hangen drie luidklokken en een carillon dat bestaat uit 51 klokken. De grootste luidklok is de Jhesusklok, gegoten door Jaspar en Jan Moer in 1541 met een gewicht van 6500 kg. De tweede luidklok dateert uit 1647 en weegt 3300 kg. Coenraet Wegewart was de gieter. De derde werd gegoten in 1956 door de fa. Eijsbouts te Asten, gewicht 2360 kg. De Jacobklok, die in 1570 door Henrick van Trier werd gegoten en 3150 kg weegt, maakt thans deel uit van het carillon, evenals de uit 1547 daterende Salvatorklok (650 kg). Het klokkenspel werd in 1686 gegoten door de Antwerpse gieter Melchior de Haze. De fa. Eijsbouts verzorgde in 1951-1956 de restauratie en uitbreiding.

Literatuur

Van de talrijke, over de Grote Kerk verschenen publikaties worden hier de meest recente twee genoemd. Men vindt hierin verwijzingen naar de oudere literatuur.

J.J.F.W. van Agt: "De Sint-Jacobskerk te 's-Gravenhage" in Bulletin van de Kon. Nederlandse Oudheidkundige Bond 1961, blz. 153-180.

A. van der Weel Czn.: "Haagse Hervormde kerken en kapellen", Amsterdam 1975, blz. 7-56.

Colofon

Deze folder werd in 1982 uitgegeven door de Stichting Grote Kerk te 's-Gravenhage. De uitgave was mogelijk door de steun van de Frans Mortelmanstichting. Medewerking verleende het Haags Gemeentearchief. Tekst: Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg.

Foto's: Gemeentearchief en Gemeentelijke Dienst voor de Stadsontwikkeling.

Door aankoop van deze folder steunt u het werk van de Stichting Grote Kerk, dat gericht is op het behoud en zinvol gebruik van het gebouw.

Meer steun: rekening 245.621.806 van Pierson, Heldring en Pierson NV (giro van deze bank: 1844).

Druk: Sijthoff Handelsdrukkerijen, Rijswijk.

Plattegrond

